

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Лабораторія наукового перекладу

15.11.2018 о 19.00 на кафедрі філософії та релігієзнавства Національного університету «Кієво-Могилянська академія» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Громадської організації «Інститут ліберального суспільства» відбувся черговий семінар Лабораторії наукового перекладу, присвячений обговоренню українського перекладу книги Абрагама Брила (Abraham Brill) «Фундаментальні концепції психоаналізу» («Fundamental Conceptions of Psychoanalysis»). Переклад подав перекладач Єгор Буцикін, експертами були Вадим Менжулін та Ольга Кочерга. Модерував семінар Вахтанг Кебуладзе.

ПРО АНГЛОМОВНУ ПСИХОАНАЛІТИЧНУ ТЕРМІНОЛОГІЮ

Єгор Буцикін: Сьогоднішній семінар присвячено перекладу книги Абрагама Брила «Фундаментальні концепції психоаналізу» 1921 року.

Абрагам Брил — відомий австрійсько-американський психіатр, один з представників найближчого кола Фройда, перший психоаналітик на теренах США, засновник та перший голова Нью-Йоркського психоаналітичного товариства (The New York Psychoanalytic Society), а також автор перших перекладів творів Зігмунда Фройда англійською мовою.

«Фундаментальні концепції психоаналізу» — це збірка лекцій, що їх А. Брил читав на педагогічному відділенні Нью-Йоркського університету. Головною темою цих лекцій були теоретичні та практичні засади психоаналітичної психотерапії, принаймні в межах їхньої північноамериканської ревізії. Також у них Брил порушує питання меж застосування психоаналізу: «чи можливо за допомоги психоаналізу вилікувати психоз?», «чи можна використовувати психоаналіз як засіб особистісного зростання?» — на всі ці питання Брил дає негативну відповідь. Не дивно, що саме він врешті-решт домігся заборони практикувати психоаналіз у США людям без фахової медичної освіти.

«Фундаментальні концепції психоаналізу» є черговою спробою Брила утвердити англomовну психоаналітичну термінологію, авторство якої він собі

© Є. БУЦИКІН,
В. КЕБУЛАДЗЕ,
О. КОЧЕРГА,
В. МЕНЖУЛІН,
2019

неодноразово приписував. Зокрема ідеться про такі головні психоаналітичні поняття, як *unconscious* (несвідоме, неусвідомлюване, позасвідоме, безсвідоме), *repression* (витискання, витіснення), *suppression* (пригнічення), *displacement* (заміна, заміщення, зміщення), *transference* (перенесення, трансфер). Позаяк ця книга є документом, що свідчить про особливості становлення теорії та практики психоаналізу в США, її переклад передусім має бути цікавим дослідникам історії психодинамічної психотерапії, а також слугувати створенню української психоаналітичної мови. Остання дотепер відсутня, з одного боку, через те, що нам бракує перекладів українською мовою класичних психоаналітичних творів, а з іншого — через загальну орієнтацію, принаймні місцевих психоаналітиків, на так звану російську психоаналітичну «школу».

Отже, загальна стратегія перекладу впливає з необхідності розв'язання комплексної проблеми: зросійщення української психоаналітичної термінології, що спричинило неточності. Яскравим прикладом цього клопоту є переклад центрального поняття психоаналітичної теорії — *Verdrängung* (*repression*), яке у більшості відомих мені перекладів та коментувальній літературі передано словом «витіснення», вочевидь через свою фонетичну подібність до російського «вытеснение». Намагаючись уникнути цієї неточності, спочатку я ухвалив рішення, що український переклад «Фундаментальних концепцій психоаналізу» передусім буде з англійської мови. Наприклад, саме тому англіцизм «*talking cure*», який виник у німецькомовних текстах Фройда, у цьому перекладі має український відповідник «розмовна терапія», а не зберігає своє англійське написання, як це повсюдно подибуємо, зокрема й у російських перекладах.

Однак вже перші спроби перекласти поняття «*repression*» змусили якщо не відмовитися від попередньої настанови, то принаймні дещо її модифікувати. Адже незважаючи на те, що найвдалішим відповідником англійського «*repression*» безумовно є українське слово «пригнічення», особливо з огляду на те, що українське «прес», наприклад у словосполучі «друкарський прес», виникає на початку 1930-х років на заміну питомо українського «гніт», під час тих процесів, що їх Лариса Масенко назвала «Лінгвоцидом», все ж маємо визнати такий переклад неприпустимим. І ось чому. Відомо, що англійське «*repression*» у Брила є перекладом назви засадового психічного захисного механізму, на позначення якого Фройд використовує німецьке слово «*Verdrängung*». Поряд із цим Фройд також повсякчас використовує синонімічне йому «*Unterdrückung*», але лише тоді, коли, наприклад, ідеться про свідоме уникання нестерпних чи несприятливих думок, а не про несвідомий механізм роботи психіки. «*Unterdrückung*» є прямим відповідником українського «пригнічення». Аби уникнути подібних непорозумінь, а також зберегти згадані семантичні відмінності та не вдаватися до зросійщення термінології, я ухвалив рішення перекладати «*repression*» як «витискання», зрештою це спроба реабілітувати українську психоаналітичну мову початку 1920-х років, зокрема мову Степана Балея. Своєю чергою «*suppression*», яке Брил впровадив для перекладу німецького «*Unterdrückung*», перекладено як «пригнічення».

Отже, ці обставини схилили мене перекладати ті слова і словосполучення, що мають поняттєвий статус, зважаючи на їхні німецькі відповідники. У випадку Брила це зробити легко, бо є можливість встановити цю відповідність, послуговуючись його власними перекладами Фройда.

Вадим Менжулін: Стратегії здійснення перекладу та критерії оцінки його якості істотно варіюють залежно від того, яким саме чином визначають статус оригінального тексту. Переклад сучасного медико-психологічного дослідження — це щось одне, переклад пам'ятки психоаналітичної думки — це щось зовсім інше. У випадку з обговорюваною працею йдеться, зрозуміло, про друге, адже за майже 100 років, що минули з моменту її появи, у відповідній галузі змінилося дуже багато. Якби йшлося про актуальне сучасне дослідження, головне завдання перекладача полягало б, зрозуміла річ, у викладенні оригіналу якомога сучаснішою фаховою українською мовою. Але оскільки йдеться про пам'ятку, рішення осучаснення перекладу, як мені здається, навпаки, було б помилковим. Це не означає, що я виступаю за те, щоб переклад психоаналітичної праці 1921 року робили українською психоаналітичною мовою відповідних часів, наприклад, мовою, якою писав Степан Балей. Така радикальна «архаїзація» тексту була б не меншим анахронізмом, ніж його радикальна «модернізація», адже будь-який переклад, навіть коли йдеться про переклад пам'ятки, адресований зовсім не сучасникам останнього, а теперішній та, за можливістю, й наступним генераціям читачів. Як у стилістично-фразеологічному, так і в термінологічному плані перекладачеві треба постійно шукати баланс між старим та новим. І, як мені здається, пану Єгорові Буцикіну вдається впоратися з цим доволі непростим завданням. Український переклад є доволі жвавим, але при цьому відчуття історичної дистанції не губиться.

Взагалі, можна припустити, що готується доволі якісний переклад, який після належної наукової та літературної редакції цілком заслуговуватиме на публікацію та інтерес з боку читачів. Проте оскільки як постать автора праці, так й пов'язаний з його діяльністю тренд у розвитку психоаналізу (поширення останнього у Північній Америці впродовж перших десятиріч ХХ сторіччя) вітчизняному читачеві відомі доволі погано, публікацію цього перекладу, як мені здається, варто було б доповнити доволі розгорнутою передмовою, завдяки якій у читача могло б скластися повніше уявлення про контекст (історичний, інтелектуальний, політичний, літературний, біографічний, просопографічний тощо) появи оригіналу та його статус за наших часів. Впевнений, у шановного пана перекладача є всі необхідні компетентності для підготовки такого огляду. Читабельності тексту також сприятиме викладення (у цій самій передмові чи у примітках) деяких принципових «труднощів перекладу» та обґрунтування рішень, що були обрані перекладачем у зв'язку з ними.

Про цілу низку такого роду труднощів йшлося на відповідному семінарі Лабораторії наукового перекладу. Наприклад, великі проблеми виникають у зв'язку із перекладом таких концептуально важливих для всього тексту термінів, як *mind* та *mental*. Ці проблеми дуже чітко усвідомлює сам перекладач,

проте, на відміну від Є. Буцикіна, який, наскільки я розумію, після тривалих роздумів пропонує зупинитися на таких перекладах, як *душа* та *ментальне*, я б радив віддати перевагу іншому варіанту: *психіка* та *психічне* відповідно. Взагалі-то, з історичної точки зору найпростіше було б перекласти *mental* як *душевне*. Наприклад, в Університеті Св. Володимира з 1885 року була кафедра систематичного та клінічного вчення про нервові та *душевні* хвороби. Для тих, хто читав вітчизняну психіатричну літературу тих часів, сполучення «нервові та ментальні хвороби» звучатиме дещо дивно. При цьому зовсім не анахронічно (але дещо сучасніше, ніж *душевне*) звучатиме й такий переклад *mental*, як *психічне*. Що ж стосується терміна *mind*, я б радив взяти до уваги, що для психоаналітиків *психіка* — не менш універсальна категорія, ніж *mind* для сучасних філософів. У психоаналітичному дискурсі можна зустріти такі конструкції, як *conscious mind* та *unconscious mind*, що буде цілком природно перекласти як *свідома психіка* та *несвідома психіка*, натомість *свідома душа* та *несвідома душа* звучатиме дещо штучно.

Ольга Кочерга: Одразу зазначу, що переклад добрий. Перекладач витримує спокійну інтонацію оповіді, не вдаючися до архаїзмів чи новітнього наукового сленгу. Текст читати легко, перекладач вдало поєднує точність перекладу з вільним перебігом оповіді, уникає кальок та зайвих запозичень. Проте хочу привернути увагу перекладача та редактора перекладу до кількох моментів:

1. Слово «*disease*» перекладено в деяких місцях відповідником «хвороба», в інших — «захворювання». Варто пам'ятати, що хвороба — це аномальний стан організму, а захворювання — процес, початок хвороби. Тому терміносполуки «нервові захворювання», «ментальні захворювання» тощо треба виправити, натомість вживати сполуки «нервова хвороба», «ментальна хвороба» тощо.

2. Прикметник *border-line (case etc)* у цьому контексті треба перекладати словом «межовий»: межовий випадок, межовий стан тощо.

3. Перекладач не завжди точно вживає процесові іменники на позначення завершеної та незавершеної дії: у перебігу досліджування, але після дослідження; потрібне тривале спостереження стану пацієнта, але результати спостереження свідчать про... тощо.

Учасники семінару

Кебуладзе, Вахтанг (модератор) — доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Буцикін, Єгор — кандидат філософських наук, завідувач відділу філософії та геополітики Науково-дослідницького інституту українознавства.

Кочерга, Ольга — кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Інституту теоретичної фізики імені М.М. Боголюбова НАН України.

Менжулін, Вадим — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».